

Zamek Lubomirskich

Zamek Lubomirskich. Fot. Tadeusz Poźniak

Genezę rzeszowskiego zamku możemy prześledzić od działalności Mikołaja Spytka Ligęzy. W szeregu inwestycji podjętych przez Spytka było umocnienie miasta i budowa zamku. Ta ostatnia rozpoczęła się w k. XVI w. na południe od miasta adaptując istniejący w tym miejscu korzystny układ wodny. Już w 1620 r. Mikołaj podjął przebudowę zamku w typie palazzo in fortezza. Powstały umocnienia ziemne, wały, bastiony w obowiązującym wówczas systemie nowowłoskim. Spyttek umiera w 1637 r. nie ukończywszy swego zamierzenia.

Następnymi właścicielami Rzeszowa stali się Lubomirscy. Pierwszy z nich Jerzy Sebastian z czasem osiadłszy w Łańcucie zapewne nie inwestował w rozwój rzeszowskiej warowni. Natomiast jego syn Hieronim August ustanowił Rzeszów swoją rodzową siedzibą i dbał o jego dobrobyt. On też rozbudował i umocnił zamek. Prace były prowadzone od 1682 r. wg projektu Tylmana z Gameren. Początkowo prowadził je Piotr Bellotti, a następnie jego syn Jan Chrzyciel. Powstała fortyfikacja w typie holenderskim na planie czworoboku z założeniem ogrodowym. Właściwy budynek zamku był obiektem na planie czworoboku z piętrowymi skrzydłami. Do zamku prowadziła, wybudowana na osi zachodniego skrzydła, piętrowa brama.

Ostateczny kształt nadał zamkowi Karol Henryk Wiedemann, architekt i inżynier wojskowy. Prace nastąpiły po pożarze jaki strawił zamek pod koniec XVII w. Wiedemann nadzorował inwestycję od k. l. 20 XVIII w. do ok. poł. XVIII w. Zakres przeprowadzonych prac ilustruje plan wykonany przez samego architekta w 1762 r. Ten niezwykle cenny dokument przedstawia nam całe miasto z dokładnie rozrysowanym układem przestrzennym jego zabudowy. Wynikiem działania Wiedemanna był rozległy zespół obronno - rezydencjonalno - ogrodowy. Jego sercem był czworoboczny piętrowy zamek z podniesioną o kondygnację wieżą, zwieńczoną wyniosłym hełmem. Elewacje boczne artykułowane były ryzalitami z trójkątnymi szczytami. W pd.-wsch. narożniku zamku mieściła się kaplica zaznaczona wtopioną w połacie dachu kopułą. Budynek otoczony był czworobokiem wałów z bastionami w narożach. Do bramy prowadził zwodzony most broniony przez rawelin. Od wschodu zespół zamkowy graniczył ze stawem z wyspą i pawilonem. Natomiast na północ od zamku i stawu powstało kwatrowe założenie ogrodowe z pałacem letnim i zabudową pomocniczą.

W 1812 r. rzeszowski zamek przestał być siedzibą Lubomirskich, a władze zaborcze przeznaczyły budynek na siedzibę cyrkułu oraz na sąd i więzienie. Dziewięć lat później Jerzy Lubomirski sprzedaje zamek Austriakom. Budynek w dalszym ciągu pełni funkcje administracyjno-sądownicze. Nowy użytkownik adaptuje go na własny użytek; m.in. poprzez likwidację rawelinu i usypania grobli do bramy, dobudowanie budynku więziennego do pd. kurtyny murów. Zapewne w tym czasie została

przebudowana wieża, która straciła swoją górną kondygnację i hełm.

Już od 1890 r. podjęto działania mające na celu ratowanie podupadającego zamku. W 1897 r. Zygmunt Hendel wykonał inwentaryzację i plany renowacji zamku w oparciu o plan Wiedemanna. Na podstawie prac Hendla kolejny plan renowacji wykonał ministerialny nadradca budownictwa Franciszek Skowron. Prace miały objąć budynek oraz fortyfikacje. Inwestycję rozpoczęto 1 maja 1902 r. Prowadziło ją przedsiębiorstwo budowlane Hipolita Śliwińskiego z Lwowa. Budowa była nadzorowana przez inż. Kazimierza Śliwińskiego z Lwowa, a z ramienia Ministerstwa Sprawiedliwości przez wspomnianego już Skowrona.

Pierwszy etap prac odbywał się przy skrzydle wschodnim a następnie północnym. Pierwotny zamiar nadbudowania piętra na starym budynku został jednak zaniechany ze względu na fatalny stan murów i fundamentów. Budynek zamku został rozebrany, a nowy budynek wybudowano praktycznie od podstaw, z wyjątkiem wieży. We wrześniu 1903 r. północno-wschodnia część budynku została już odebrana. Całość prac zakończyła się w 1905 r., w listopadzie sąd zaczął już pracować w nowym budynku. Uroczyste poświęcenie nastąpiło 21 stycznia 1906 r. W wyniku powyższych prac powstał czteroskrzydłowy, dwupiętrowy gmach sądowy. Elewacje skrzydeł zostały rozbite umieszczonymi na osi ryzalitami zwieńczonymi niewielkimi trójkątnymi szczytami. Dodatkowo elewacje dekorowane boniowaniem. Istniejącą w elewacji frontowej wieżę podwyższono i zwieńczono neobarokowym hełmem. Całość nawiązuje w pewien sposób do widoku zamku z planu Wiedemanna. Fortyfikacje zostały pozbawione wałów ziemnych, odrestaurowane, zniesiono przedpiersie, które w późniejszym czasie wymurowano na nowo. Do czasów obecnych rzeszowski zamek dalej jest siedzibą sądu.